

Ukraine in the conditions of the war with the Russian Federation, the widespread use of English subtitles or English versions would be appropriate.

Novelty. Consideration of tourism through the prism of audiovisual culture.

The practical significance. The materials of this article can be used to develop programs or strategies for the further development of tourism as an integral part of Ukrainian culture.

Key words: tourism, audiovisual culture, video hosting, YouTube, travel vlog.

Надійшла до редакції 10.06.2023 р.

УДК 477.189.2

УКРАЇНСЬКИЙ КОСТЮМ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Кікоть Антоніна – доктор культурології, професор, завідувачка кафедри майстерності актора,

Харківська державна академія культури, м. Харків

<https://orcid.org/0000-0001-6927-4892>

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi45.652>

ankikot13@gmail.com

Виявлено, що на сучасному етапі розвитку України одним із найважливіших питань є розуміння національної ідентичності, яка визначається локалізацією в просторі та часі, ідентифікацією себе з певною спільнотою, в контексті якої не втрачається власна індивідуальність людини. Прийняття себе, формування власного «Я», розвиток своєї індивідуальності відбувається через адекватне ставлення до «Інших». Національна ідентичність залучає у свій обіг поняття менталітету, гендерної рівності, сакральності тощо. Оскільки процес нації творення в Україні триває, акцентуються такі складові національної ідентичності, як героїка, важливі події, трансформація цінностей, а також міфологічний спосіб пізнання і самого буття людини. Візуальним знаком національної ідентичності є костюм, основу якого складає одяг – різноманітні види покривів людського тіла. Пов'язані єдністю призначення і використання, доповнені головним вбранням, взуттям, прикрасами та аксесуарами, ці речі об'єднуються в костюм. Цілковито зливаючись із тілом людини, костюм формує художній образ особистості (імідж) відповідно до суспільного естетичного і етичного ідеалу.

Ключові слова: національна ідентичність, менталітет, гендерний контракт, сакральність, костюм.

Постановка проблеми. Нині відбувається колосальний процес консолідації українського народу. У цьому процесі одним із найважливіших постає питання формування національної ідентичності як відчуття тотожності людини зі своїми співвітчизниками. Візуальним знаком, певним символом української культури і маркером національної ідентичності є костюм. Водночас, костюм є витвором мистецтва, зокрема декоративно-ужиткового, в якому репрезентується матеріальна сфера культури. За допомогою костюма створюється художній образ (імідж) особистості. Український національний костюм – це не лише мистецтво і народне надбання, перш за все він символізує націю і соборну Україну. У ньому закарбована пам'ять предків, їх висока майстерність, що пережила віки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означену тему досліджували не лише мистецтвознавці й культурологи, але й фахівці різних видів гуманітарного знання: історики, філософи, психологи тощо. Визначенню ролі костюма загалом, так і окремих його елементів у формуванні української національної ідентичності присвятили свої праці О. Довбня (українська вишивка), М. Костельна, Г. Макогін, М. Олійник, О. Тканко (використання етнічних, фольклорних, традиційних елементів українського національного костюма в сучасному дизайні одягу). Різні концепції ідентичності, особливо національної, визначаються у працях М. Козловця, О. Сапожнік, О. Титар. Виявленню ролі козацтва у формуванні української ідентичності приділяє увагу В. Піщанська. У руслі даного дослідження доречним є звернення до класичних праць знаних українських істориків Д. Багалія та М. Грушевського.

Методи дослідження. Основу дослідження національної ідентичності крізь призму мистецтва костюма визначає культурологічний підхід. У руслі цього наукового підходу використовуються метод історичної ретроспекції, кросс-культурний метод, метод семіотичного аналізу для визначення національних символів і художніх образів. Доречним є використання мистецтвознавчого підходу, оскільки костюм є витвором мистецтва; він посідає важливе місце в предметній сфері художньої культури. Костюму притаманні стильові ознаки, декоративні форми та естетичні виміри. Важливо, що народний костюм – це персоналізована річ, що виконує чимало функцій, зокрема, демонстрації, самовираження, соціального маркування тощо. Продуктивна система наукових підходів і методів дала надійні результати дослідження змісту і структури української ідентичності та ролі костюма у її презентації.

Мета статті – виявити українську ідентичність у різноманітних історичних і сучасних процесах націєтворення крізь сутності поняття костюма як візуального знаку, маркера та репрезентанта національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових понять гуманітарної науки в Україні є концепція національної ідентичності, що залучає широкий комплекс інших наукових ідей і понять, таких як сакральність, ментальність, гендерна ідентичність тощо. Слушною є думка М. Козловця, що «для формування дієвої національної ідентичності потрібне змістовне наповнення феномену українства, «змістовна українізація» всіх сторін життя громадян України, активне творення національної культури» [5; 50].

Український національний костюм, особливо святковий і обрядовий, містить безліч символів, знаків, художніх образів, через які людина долучається до своєї нації. Безперечним символом українства є сорочка-вишиванка, відома всьому світові. Українці споконвіку шанували одяг, а вишиту сорочку особливо: оскільки вона прилягає до тіла, тобто є провідником магічної сили й захищає свого власника від усього злого. Невипадково її називали «другою душею». Українська сорочка була одягом, який носили як жінки, так і чоловіки. Значення вишиванки настільки велике, що в Україні запровадили свято Вишиванки, відбуваються конкурси і паради вишиванок тощо.

Сорочку-вишиванку прозвали так за яскравість і красу вишивок. Саме у вишивках українки через символи і метафори презентували усьому світові свої обряди і звичаї, пісні й казки, красу природи і людей, які тут живуть, визначали свій родовід, а відтак свою долю і долю усього народу.

Вишивали всі жінки від дитинства до тих пір, доки могли тримати голку у руці. Техніка вишивання була досить складною (гладь, хрестик), але українки були майстринями свого діла. Окрім рослин і пишних квітів вишивали дерево життя, на якому сидять птахи з червоними лапками – символом щастя і добробуту. Використовували яскраву колірну гамму, особливо улюбленим був червоний колір як символ кохання, пристрасті, сили. Ці риси були і є характерними для української молоді. Робили й вишукані сорочки з вишивкою білим по білому, схожі на мереживо. Нині такі сорочки виготовляються у Львові, які дуже цінуються. Бажання власноруч вишити сорочку собі, своєму коханому, діточкам повертається до українських дівчат і жінок.

Вишивали не лише сорочку, а й інші види одягу. Наприклад, різнокольорові квадрати плахти символізують рідну землю: чорний – земля під паром, зелений – весняні сходи, жовтий – стиглі жита, білий – вкрита снігом земля. Про ідентифікаційну функцію вишивки, як й національного костюма, що є репрезентантом українського народу, пише О. Довбня: «Українська вишивка стала одним із улюблених засобів позначення українським знаком сучасних побутових речей, зокрема одягу» [3; 340].

Визначимо, що в українському національному костюмі створюється яскравий художній образ, який піднімається до сакрального. Невід’ємним елементом формування національної ідентичності є сакралізація, що має значення священного і, водночас, забороненого, того, що може порушувати сакральність. Часто знаком табу є костюм або його елемент. Наприклад, у традиційній культурі України оголеність тіла, особливо жіночого, була під суворою заборорою, за винятком деяких обрядів. Заміжнім жінкам категорично заборонялося навіть показувати волосся.

Слід згадати, що центральним образом в українських міфах і легендах є образ Берегині, богині добра і захисту людини. Українці щиро вірили, що лише Берегиня здатна зберегти родину від будь-якого зла. Отже, в українській міфології виокремлюється унікальна особистість – Берегиня, в образі якої поєднується зовнішня краса з високою духовністю та внутрішньою силою. До речі, зображення Берегині спостерігаються на українських вишивках.

Оскільки людина має тілесну природу, чуттєву визначеність, то сакралізація працює не лише у самосвідомості. Її презентація відбувається через різні артефакти, важливим з яких є одяг, оскільки він щільно прилягає до тіла, певним чином формоутворюючи його. Провідним у процесі ідентифікації є міфічний спосіб пізнання і навіть буття людини.

О. Титар у своєму дослідженні українських національно-культурних ідентичностей Слобожанщини, які справедливі не лише для Слобожанщини, висловлює думку, що «для барокової моделі слобожанських ідентифікацій характерно подвійне розуміння світу – як сакрального та профанного» [12; 356], а також визначає велику роль мистецтва у цих ідентифікаціях. Костюм, як зразок мистецтва, знаходиться у площині декоративно-ужиткового мистецтва, речі якого, у свою чергу, мають не лише естетичне, а й практичне значення, тобто щільно оточують людину у повсякденному житті.

Український національний костюм за своїми характеристиками, ідеями, змістами та формами належить до барокового стилю. Це притаманні бароко урочистість і емоційність, пишність і орнаментальність, яскравість, яка відбивається в чистих кольорах та їх поєднаннях, великій кількості квітів у вишивках.

Окреме місце в комплексі українського костюма посідає дівочий вінок. Вінок ніколи не виконував практичної функції. Це єдиний головний убір, що з давньої давнини був лише символічною ознакою і оберегом. Українці вважали вінок посередником між дівчиною і світом богів.

Вінки з живих квітів: барвінку, волошок, рожевої конюшини, марун, чорнобривців, жоржин, півоній носили дівчата по всій Україні. За допомогою деяких квітів можна було причарувати парубка або чоловіка. До весільного вінка додавали декілька зубчиків часнику, що мало вберегти молодих від усього злого, китиці вівса, щоб молоде подружжя жило в достатку. На Київщині застосовували вінок із квітів, покритих воском. Квіти на вінку розподіляли навколо голови таким чином, щоб верх голови був уквітчаний великою кількістю квітів. Зелене листя гармоніювало з червоними та білими квітами.

У Чернівецькій області між квітами на дротиках прикріплювали малі дзеркальця і блискучі намистинки. Коли молода повертала голову, все це рухалося, блищало, переливалось кольорами. Узагалі весільний вінок був справжнім витвором народного мистецтва.

Додатковий декоративний і символічний ефект створювала велика кількість різнокольорових стрічок, які кріпилися до вінка. Щоб посилити декоративність, стрічки робили хвилястими. Для цього наречена накручувала стрічки на невеличкі палички і спала на них декілька днів перед весіллям. Стрічки позначали знакову атрибутику головних уборів. Вони вказували на стан дівчини: на виданні, засватана, наречена. Українські дівчата ніколи не залишали звичай прикрашати волосся живими квітами, а нині вінок зайняв відповідне місце у гардеробі української модниці.

Можна погодитися з наступною думкою О. Тканко: «Українська мода, костюм не повинні бути творінням-грою, поверхневою компіляцією, нерідко плагіатом із західних взірців дизайнерами-непрофесіоналами» [11; 244].

Пояснення, чому в добу постмодерну при створенні етнічного образу відбувається ситуація, окреслена у дослідженні О. Тканко, знаходимо у праці М. Костельної: «Важливим складником полістилістичного етнічного образу слугує іронічне, пародійне переосмислення етнотрадиції, використання ефектів комічного – в інтерпретації знаків, символів, деталей, матеріалів, конструкцій, форм, поєднане з латентно присутньою в постмодернізмі тугою за глибинними культурними змістами» [6; 90].

Український національний костюм, як візуальний знак, містить культурні смисли світосприйняття нашого народу. На відміну від вербального рівня, як і будь-яке візуальне, його повідомлення сприймаються миттєво.

Розуміння національної ідентичності відбувається і через ментальність. Цю ідею підкреслює О. Сапожнік: «Становлення ідентичності пов'язується з національно-етнічною диференціацією особи, перш за все, за ментальністю (світовідношенням і поведінковими якостями)» [10; 29]. Характерними рисами української ментальності є працелюбність, толерантність, волелюбство, індивідуалізм, який водночас поєднується з повагою до почуття власної гідності інших людей, демократичність, рівність у подружніх відносинах, шанобливе ставлення до землі і природи, екзистенційна емоційність, життєлюбність, пісенність, ліричність, поетичність світосприйняття і світопереживання.

Неоціненний внесок у формування української ментальності зробили кобзарі, що своїми піснями та думами прославляли героїку українського козацтва, а пізніше й усього українського народу.

Структура національної ідентичності містить багато конструктів, одним з яких є гендерна ідентичність. Невипадково гендер уперше почали розглядати саме в контексті національного питання, що відразу змусило виявляти його зв'язки з культурою. Ідеться не лише про різний внесок чоловіків і жінок у зазначені сфери життя суспільства, а про їхнє різне ставлення до них, що визначається соціальним і ментальним рівнем їхньої участі в житті нації.

Гендерні відносини певною мірою визначають тип культури, її ціннісний код та тісно пов'язані з культурними функціями. Взаємовідносини між чоловіками й жінками репрезентуються в костюмі. Завдяки дослідженням костюма з урахуванням гендерної диференціації можна надати нову інтерпретацію та реконструювати, здавалося б, непорушні поняття. Але нове/інше прочитування дозволяє відійти від традиційних трактовок тільки за умов розуміння, що такі категорії, як «жіноче» і «чоловіче» є конструктами культури та постійно еволюціонують в історичній перспективі.

Структура гендерної ідентичності містить різноманітні компоненти, але одним з найвпливовіших є такий: маскуліність/фемініність як культурні конструкти а також як присвоєння цінностей (зокрема, національної культури), їх вrostання в особистість. Отже, актуальним є питання впливу костюма на статусно-рольові функції статі в контексті національної ідентичності.

Цікавим прикладом рівності гендерного контракту українців є обряд єднання наречених. Так, шапку нареченого накладали на голову нареченої, а вінок нареченої – на шапку нареченого. Це дуже символічно і підкреслює рівнозначність стосунків між жінкою та її чоловіком. Слід додати, що весільний чоловічий головний убір теж декорувався квітками та стрічками. Найхарактернішою відзнакою шапки жениха була квітка. Її робила молода із червоної вовняної нитки. На Київщині до денця шапки пришивали червону стрічку, що звисала на плече. У багатьох місцевостях України нареченому до шапки навіть пришивали малесенький віночок.

Слід підкреслити, що гендерна ідентичність українців заснована не на взаємному виключенні (як у переважній більшості патріархальних культур), а на взаємній подібності та доповнюваності. І це позитивний момент у побудові українського суспільства загалом.

У структурі української національної ідентичності важливе місце посідає слобожанське козацтво, яке вільно почувало себе на території колишнього «дикого» поля. «Народ повірив у козацьку силу. Козаки зробилися його героями, про них складали пісні, вони виростали в легендах у надлюдські образи. І разом із тим, як населення переймалося вірою в непереможну силу козацтва, у козацькі лави ринулося все більше народу, все збільшувалася кількість людей, що ставали козаками на все життя, і тільки козаками. Зростав і відокремлювався окремий козацький стан. І зовсім того не бажаючи, сприяв цьому саме уряд своїми заборонами козацьких походів і різних спроб зупинити їх» [2; 189].

Менталітет українського козацтва має амбівалентний характер: з одного боку, він мандрівник, шукач пригод, маргінальна особистість, з іншого – лицар честі, могутній воїн та захисник Батьківщини.

Француз Г. Боплан, що служив у польського гетьмана Конецьпольського, прихильно описує характерні риси особистості козаків: «дотепні і проникливі, заповзятливі і великодушні, не жадібні до багатства, але надзвичайно цінують свою свободу, сильні тілом, вони легко переносять жар і холод, голод і спрагу. На війні витривалі, відважні, хоробрі і навіть легковажні – тому що не цінують свого життя. Рослі, моторні, сильні, вони мають гарне здоров'я і навіть мало схильні до хвороб; дуже рідко вмирають від хвороб, хіба тільки в глибокій старості; здебільшого закінчують життя своє на ложі слави – на війні» [2; 256].

Важливим для нашого дослідження є той факт, що вже з другої пол. XVII ст. козацтво, певною мірою, стає символом усього українства, поширеними наративами якого є «козацька душа» і «козацька вдача». «Українському козацтву вдалося асимілювати та одночасно синтезувати традиції української етноментальності, втілюючи їх змістову і функціональну цілісність й життєздатність у власний духовний досвід» [9; 29].

Світосприйняття козаків характеризується антеїзмом, можливо тому, що їх життя проходило не в комфортних будинках, а під високим небом України, по її степах та лісах. «У духовній культурі українського козацтва той саме антеїзм проявляється в амбівалентному вираженні – як уособлена любов до батьківщини, до рідної землі та як буквальна «прив'язаність» до власної земельної території, тобто у прямому і переносному сенсі» [9; 28].

Із точки зору гендерної ідентичності як складової національної ідентичності визначимо, що козаки – ці мужні чоловіки, представники гегемонної маскулінності, поклонялися жіночим божествам і сповідували культ жінки. Загальновідомо, що покровителькою українського козацтва була Пресвята Богородиця в іпостасі Покрови.

Своєрідним візуальним знаком української ідентичності є костюм як комплекс одягу, головного вбрання, взуття, прикрас тощо. Костюмна орнаментация в традиційній культурі надає речам обрядових і ритуальних властивостей і таким чином передає інформацію. Відоме використання символічного орнаменту в битві; козаки вірили, що від орнаменту, зображеного на одязі воїнів, залежала перемога або поразка.

Козаки не приділяли великого значення одягу, наприклад, характерники взагалі оголяли торс, тільки іноді прикривали його безрукавкою з хутра рудої лисиці (рудий як символ магії був притаманний козакам-характерникам). Найціннішою і найдорожчою складовою козацького костюма була зброя.

Звернемося до Д. Багалія: «Шабля «черкасская», цебто українська, з ножнами шагреневої шкіри, в срібляній позолоченій оправі з бірюзою й іншим самоцвітним камінням, срібляна полковнича булава, або пернач – жезл з головкою, котра була схожа з пір'ям глухих або прорізних стріл, звідсіль і назвисько «пернач»; самий жезл по середині був обложений білою шагреневою шкірою, а на кінці – сріблом, місцями позолоченим; обушок був медяний, обкладений сріблом з черню, в нього вставлено було самоцвітне каміння» [1; 165]. Так Д. Багалій описував зброю і булаву як знак влади козачого полковника, але й рядові козаки мали зброю не гірше, звісно, за виключенням булави.

Значення талісману або амулету в комплексі українського національного костюма мають прикраси, тому що вони оберігають людину, вселяють впевненість у її центральному місці у світобудові, слугують постійним нагадуванням про вписаність людини в природний світ. До нашого часу дійшло багато окремих прикрас із символічною орнаментикою. Наприклад, значення зображення сонця, як найпоширенішого символу, часто збагачувалося завдяки зображенню схеми обрію у формі різних арок, що містили символи дощу, землі, води, рослин тощо. Із начіпних прикрас українки носили сережки у формі півмісяця та корали – намисто з червоних коралів із бляшанками та золотими дукатами.

Загальна тенденція розвитку будь-якого костюма у будь-якій країні полягає в тому, що національні відмінності довгий час зберігаються в костюмі селян, а міський костюм більшою мірою уніфікується.

Досліджуючи сучасний міський костюм в Україні, М. Олійник акцентує: «Визначальним фактором, що спричинив відродження масового побутування українського вбрання, є усвідомлення необхідності вираження української ідентифікації, яка на сучасному етапі вийшла за етнічні межі й перейшла в категорію позначення української нації, яка включає інші народи, що проживають в Україні» [8; 254].

Важливою є ідея, що до української нації залучаються інші народи, яких дуже багато, наприклад, тільки в Харкові мешкає понад ста різних етносів, націй та народів. Більшість з них ідентифікують себе як українці. Візуальним знаком, символом такої приналежності виступає традиційний костюм. Звісно, зараз на вулицях не зустрінеш людей у шароварах або плахах (автентичні елементи перейшли у сферу елітного костюма), але у вишиванках, віночках, навіть із зображенням Березині на футболці, або козака – таких дуже багато, здебільшого це молодь. Г. Макогін визначає наступні принципи традиційної стилізації сучасного костюма: «узагальнення, гіперболізація елементів костюма чи декору, повтори орнаментів на деталях ансамблю одягу» [7; 419].

Висновки. Таким чином, народний костюм є засобом формування і розвитку української ідентичності. «У основі поетики, функціонування та значеннєвого наповнення українського традиційного костюма – світоглядні уявлення народу, які впливають на архаїчну семантику костюма. Народний костюм є творчою лабораторією створення костюмних образів, які набувають остаточного втілення як у сучасних побутових костюмах, так і в художній творчості. Вектор еволюції костюмних образів спрямований від «хаосу» до «космосу», від дисгармонії до гармонії» [4; 62–63]. Українська ментальність презентується яскравістю і вишуканістю одягу, мальовничістю головних уборів, коштовністю прикрас, символікою орнаментальних вишивок і кольорів.

Костюм належить до простору культурних смислів і значень, йому властива ритуальність і обрядовість. Унікальність українського народного костюма полягає в тому, що він забезпечує безпосередній зв'язок поколінь і є своєрідним ретранслятором духовних надбань українського народу.

У порівнянні з іншими видами мистецтв (архітектурою, живописом, літературою тощо) костюм відрізняється тим, безпосередньо пов'язаний з людиною (як «друга шкіра») і тому значно швидше реагує на соціальні події, зовнішні впливи, позитивні зміни та кризові явища. Він утілює народний досвід, а тому має велике значення для розуміння подальших шляхів розвитку української культури, її ролі та місця в загальноєвропейському і світовому культурному просторі.

Перспективи подальших досліджень. Означена тема потребує подальшої розробки й аналізу, наприклад, визначення національної ідентичності в категоріях менталітету, сакральності, міфологічності світосприйняття. Дослідження полівалентності ідентичностей в Україні, оскільки тут проживає велика кількість представників різних націй. Костюмні презентації української ідентичності в сучасній моді, наприклад, колекції «Жінки мого роду» тощо.

Список використаної літератури

1. Багалій Д. Історія Слобідської України/ Харків : Дельта. 1993. 256 с.
2. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ : Корбуш, 2016. 719 с.
3. Довбня О. Українська вишивка як етнографічне явище у доробку Олени Пчілки: рефлексії кінця XIX – початку XX століття та сучасний дискурс. *Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності: регіональний вимір* : зб. наук. ст. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка. 2020. С. 340–352.
4. Кікоть А. А. Костюм у контексті українського менталітету. *Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв* : зб. наук. пр. Харків : ХДАДМ. 2009. № 17. С. 61–69.
5. Козловець М. Від регіональних ідентичностей до загальнонаціональної ідентифікації. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення*: зб. наук. пр. Київ : КВІЗ. 2020. С. 46–51.
6. Костельна М. «Етнічний полістилізм» в дизайні одягу другої половини XX – початку XXI століття. *Art and Desigh*. 2018. № 3. С. 85–95.
7. Макогін Г. Народне мистецтво у дизайні одягу поч. XXI ст.: прийоми і особливості стилізації. *Народознавчі зошити*. Львів. 2018. № 2 (140). С. 416–420.
8. Олійник М. Український одяг у системі міської культури Києва (друга половина XIX – початок XXI століття) : монографія. НАН України, ІМФЕ. Київ, 2017. 312 с.
9. Піщанська В. Етнокультурна ментальність і духовна культура козацтва в контексті українського бароко. *Мистецтвознавчі записки* : зб. нук. пр. Київ : НАКККиМ. 2017. Т. 32. С. 23–30.
10. Сапожнік О. Культурологічний зміст поняття ідентичності. *Мистецтвознавчі записки* : зб. нук. пр. Київ : НАКККиМ. 2019. Т. 35. С. 27–33.
11. Тканко О. «Естетична» культура та мода в Україні кінця XX ст. *Вісник Львів. нац. акад. мистецтв*. Вип. 32. 2017. С. 237–246.
12. Титар О. Українські національно-культурні ідентичності Слобожанщини у контексті глобалізації: філософсько-антропологічний вимір: дис.... д-ра філософії : спец. 09.00.04 – Філософська антропологія, філософія культури. Харків. 2016. 493 с.

References

1. Bagalij D. History of Slobidska Ukraine. Kharkiv : Delta, 1993. 256 p.
2. Grushevskij M. Illustrated history of Ukraine. Kyiv : Korbush, 2016. 719 p.
3. Dovbnia O. Ukrainian embroidery as an ethnographic phenomenon in the work of Olena Pchilka: reflections of the late XIX and early XX centuries and contemporary discourse. *Modern problems of national and cultural identity: regional dimension: a collection of scientific articles*. Poltava, National Pedagogical University, 2020. P. 340-352.
4. Kikot' A. Costume in context of Ukrainian mentality. Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: a collection of scientific papers. Kharkiv : KSAADM, 2009. № 17. P. 61-69.
5. Kozlovets M. From regional identities to national identification. Actual problems of modern philosophy and science: challenges of the present: a collection of scientific papers. Kyiv : KVIZ, 2020. P. 46-51.
6. Kostelna M. «Ethnic Polystylism» in the Fashion Design of the Second Half XX – the Beginning XXI Century. *Art and Design*, 2018. № 3. P. 85-95.
7. Makohin G. Folk art in the design of clothing of the early XXI century: techniques and features of stylisation. *Ethnographic notebooks*. Lviv. 2018. № 2 (140). P. 416-420.
8. Oliynyk M. Ukrainian clothing in the system of urban culture of Kyiv (the second half XIX – the beginning XXI century): a monograph. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History and Philology of Ukraine, Kyiv, 2017. 312 p.
9. Pishchanska V. Cultural mentality and spiritual culture of Cossacks in the context of the Ukrainian Baroque. *Art Notes: a collection of scientific papers*. Kyiv : NAKKKiM, 2017. Volume 32. P. 23-30.
10. Sapozhnyk O. Cultural content of the concept of identity. *Art historical notes: a collection of scientific papers*. Kyiv : NAKKKiM, 2019. Volume 35. P. 27-33.
11. Tkanko O. «Aesthetic» culture and fashion in Ukraine in the late XX century, 2017. Issue 32. P. 237-246.
12. Titar O. Ukrainian national and cultural identities of Slobozhanshchyna in the context of globalisation: philosophical and anthropological dimension: doctor thesis: speciality 09.00.04 – Philosophical anthropology, philosophy of culture. Kharkiv, 2016. 493 p.

THE INFLUENCE OF UKRAINIAN COSTUME ON THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY

Kikot' Antonina – Doctor of Culturology, Professor, Head of the Department of Actor Skills,
Kharkov State Academy of Culture, Kharkov

It is revealed that at the present stage of development of Ukraine one of the most important issues is understanding national identity, which is determined by localization in space and time, identification with a certain community, in the context of which one's own individuality is not lost. Self-acceptance, forming your own «I», the development of their individuality occurs through an adequate attitude towards the «Others». National identity involves the concept of mentality in its circulation, gender equality, sacredness, etc. Since the process of national creation in Ukraine continues, such components of national identity as heroics are emphasized, important events, the transformation of values, as well as the mythological way of knowing and the very existence of people. The visual sign of national identity is a costume, the basis of which is clothing – various types of covers of the human body. Linked by unity of purpose and use, complemented by headwear, shoes, jewelry and accessories, these things are combined in a costume. Completely merging with the human body, the costume forms an artistic image of the individual in accordance with the social aesthetic and ethical ideal.

Key words: national identity, mentality, gender contract, sacraleness, costume.

UDC 477.189.2

THE INFLUENCE OF UKRAINIAN COSTUME ON THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY

Kikot' Antonina – Doctor of Culturology, Professor, Head of the Department of Actor Skills,
Kharkov State Academy of Culture, Kharkov

The purpose of the article. Analysis of Ukrainian identity in various historical and modern processes of nation building. Definition of the costume as a visual sign, marker and representative of the national identity.

The methodology. The basis of the research of national identity through the prism of costume art defines culturological approach. In the course of this scientific approach are used method of historical retrospection, cross-cultural method, method of semiotic analysis to define national symbols and artistic images. It is appropriate to use the art-criticism approach, since the costume is an art work, he takes an important place in the subject area of art culture. The costume is characteristic of style features, decorative forms and esthetic dimensions. It is important that a folk costume is a personalized thing that performs many functions, in particular, demonstration, self-expression, social marking, etc. function. Productive system of methods and scientific approaches has produced reliable results of the study of the content and structure of the Ukrainian identity, and the role of the costume in her presentation.

Conclusions. The costume plays an important role in the process of constructing the national identity, which is closely connected with the image of my own «I» and the socially structured gender. The gender contract in the Ukrainian traditional culture is serious to equality in relations, because it allows taking into account women's experience. Peculiarities of gender contract are designed in the national context. Folk costume is a means of formation and development of Ukrainian mentality as a kind of phenomenon with such characteristic features as hard work, tolerance, vitality, lyricism, esthetics, etc. This character is presented by brightness and elegance of clothes, picturesque headwear, symbols of ornamental patterns, colors, decorations. Significant in the process of formation Ukrainian identity is the image

of Cossacks as a person who freedom will above all.

The scientific novelty. On the basis of culturological and art-based analysis, the concept of national identity has been improved, the indicator of which is Ukrainian folk costume. The definition of national identity has been improved. The concept of visual presentation of identity through the costume has been further developed.

The practical significance of results obtained. The research results may be used in the further scientific investigations on art history and culture, in the research work of magister and postgraduate students. Also this theme can be used in such lecture courses, as «History of costume», «History of holidays and ceremonies», «History of Ukrainian Culture», as well as for creation of special courses and seminars in the context of gender studios.

Key words: national identity, mentality, gender contract, sacraleness, costume.

Надійшла до редакції 1.06.2023 р.

УДК 7.036(477)

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ РИСИ В СУЧАСНОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ РЕФЛЕКСІЙ

Телушкіна Ольга Анатоліївна – аспірантка,

Східноукраїнський національний університет ім. В.І. Даля; м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-3374-0852>

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi45.653>

telushkina@snu.edu.ua

Виявлено стан дослідженості наявності та характеру прояву українських національних рис у сучасному образотворчому мистецтві. Зазначено основних авторів, які працюють над цим питанням та сферу їх наукового пошуку. Акцентовано увагу на тих рисах, що науковці вбачають у творчості досліджуваних ними митців або течій. Виявлено основні національні риси у сучасному українському образотворчому мистецтві (в його стилістиці, тематиці, символіці, зв'язку з традиційним мистецтвом). Зазначено переважання мистецтвознавчого контексту існуючих досліджень, у зв'язку з чим поставлено питання про необхідність проведення культурологічного дослідження проблеми для створення цілісного уявлення про наявність національних рис у сучасному образотворчому мистецтві України.

Ключові слова: національні риси, сучасне образотворче мистецтво, українське мистецтво, стиль, символи, художні напрями, течії.

Постановка проблеми. Збереження та розвиток українських національних традицій в мистецтві загалом й образотворчому мистецтві зокрема є нагальною проблемою сьогодення. Однією зі складових вирішення цієї проблеми є ретельний аналіз поняття «національного» в українському мистецтві та визначення його характерних рис. Формування української культури, як відомо, відбувалося через багатократне нашарування пластів різних культур, через що визначення приналежності її певних рис до саме «національних» буває доволі ускладнено. Крім того, поняття «національного» в мистецтві є достатньо ємне, оскільки містить різні аспекти філософських, культурологічних, історичних, психологічних та мистецтвознавчих значень, тому потребує всебічного розгляду.

Отже, для визначення українських національних рис у сучасному образотворчому мистецтві доцільно провести культурологічний аналіз стану дослідженості цих рис в образотворчому мистецтві України ХХ – поч. ХХІ ст. – періоду неодноразових спроб відродження української культури, пошуку мистецької мови, що відповідала б національним особливостям і характеризувала б українську сутність найвиразнішим чином.

Необхідно зазначити, що поняття «сучасне мистецтво» не є однозначним. З цього приводу варто навести вислів В. Сидоренка – художника та мистецтвознавця, засновника Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України: «Тривають дискусії і щодо самого означення терміну “сучасне мистецтво”, яке має синонімічні відповідники “актуальне мистецтво”, “contemporary art”. Проте необхідно розрізняти ці поняття, оскільки існує принципова відмінність між ними. Під сучасним мистецтвом ми розуміємо мистецтво, створене нашими сучасниками. Це більш загальне поняття. “Актуальне мистецтво”, “contemporary art” трактується як новітнє, експериментальне, пошукове мистецтво» [17; 10]. Отже, під сучасним образотворчим мистецтвом автор цього дослідження має на увазі твори саме сучасних художників, не залежно від їх стильового напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Комплексне культурологічне розроблення теми, зазначеної в назві статті, на даний момент не проведено. Здебільшого дослідники аналізують сучасне мистецтво на предмет відношення його творів до певного стилю, або як відкриття нового стилю (напрямку), виразні засоби творів, тематику тощо. На національні риси цих творів звертається увага опосередковано. Загальні питання наявності впізнаваних національних рис в сучасному українському мистецтві розглядаються у працях Т. Кара-Васильєвої [6], О. Петрової [13, 14], В. Сидоренка [16],